

Posudek disertační práce Milana Scholze:

Historická argumentace při hledání národní identity

Milan Scholz ve své disertační práci navázal na řadu autorů, kteří se nechali inspirovat podnětnou osobností T. G. Masaryka, tentokrát ovšem v poněkud nezvyklé návaznosti na polského liberálního nacionálního politika Romana Dmowského. Toto navázání je nestandardní vzhledem k častěji uplatňovanému a prověřovanému srovnání Dmowského díla a myšlení s ideově, stranicko-politicky a ostatně i věkově bližším Karlem Kramářem. Scholz se pokusil tento tradiční obraz proměnit a posunout do jiného komparativního rámce.

Předkládaný text M. Scholze vykazuje značnou míru autorské erudice. Jeho předností je práce s texty jak sekundární literatury, tak primárních tištěných zdrojů. Heuristická příprava je v tomto ohledu úctyhodná a úměrná pozornosti, jíž se oba sledovaní politici těší v zemi své působnosti a největšího vlivu. Díky ní byla již v minulosti vydána značná část díla, písemných i řečových projevů obou autorů. Právě snaha postihnout tyto publikované zdroje v jejich celistvosti je u Scholze dobře patrná, jejich čtení a interpretace v rámci kontextu politické praxe důkladné a přesvědčivé. Scholz plně využívá své znalosti polštiny, která mu umožňuje skutečně hluboce proniknout do nitra Dmowského úvah a obsahu jeho textů, tím následně vytváří hodnověrný rámec pro srovnání obou mužů. Obdobně zodpovědně přistupuje k sekundární literatuře, která tvoří druhý základní pilíř jeho průpravy. Opět zaznamenáme komplexní přístup v okruhu tematizované české a polské historiografické produkce. Slabší je oproti tomu pozornost dalším zahraničním autorům a jejich příspěvkům k tématu. I jejich práce autor zpravidla uvádí v závěrečném přehledu literatury, ale explicitně na ně ve svém rozboru neodkazuje. Přesto si myslím, že právě pozornost některým tematicky soustředěným dílům by inspiraci k další rovině úvah prospěla (pro masarykovské téma práce R. Hoffmanna, R. Haina). Jestliže zejména v předrepublikové éře autor upřednostňuje výklad opřený o sekundární literaturu (závislost na Polákově mnohasvazkové masarykovské monografii je až nápadná, navíc se projevuje i v interpretativní rovině), pak pro následné období mění autor koncepční strategii a sekundární literaturu jako východisko opouští, poněkud překvapivě na úkor stěžejní práce J. Kovtuna (Republika v nebezpečném světě). S ohledem na Masaryka a daný kontext bych očekával i větší pozornost nemnoho odborným textům přicházejícím z okruhů polské sociální vědy (zejm. práce J. Kiliase). V tomto smyslu by bylo možné předpokládat při hodnocení osobnosti a působnosti R. Dmowského větší pozornost politologicky a sociologicky zaměřeným autorům a jejich studiím (práce J. Engelgarda), ale v tomto případě výběr odpovídá celkovému přístupu autora. Vzhledem k jazykové dispozici mohl Scholz plně využít polský historiografický výklad Dmowského osobnosti a politické činnosti. Opět se setkáváme s důkladnou snahou o postižení osobnostního vývoje formovaného od dětství až po aktivní věk, opět resumujeme detailní a věrohodný popis historického příběhu politika, v případě těchto pasáží tím užitečnější, oč je Dmowského

příběh zejména v českém kontextu méně známý, a tím přínosnější. Navíc, opakuji, je literatura k oběma klíčovým aktérům natolik rozsáhlá, že dává možnosti různých kombinací a priorit, které Scholz také využívá. V hodnocení Dmowského se tak soustřeďuje převážně na rozbor vlastních primárních textů.

Scholz vychází z bohatého heuristického základu, přesto je jeho práce se zdroji v jistém smyslu limitovaná. S ohledem na charakter přístupu a zvolených metod práce je třeba zdůraznit, že prakticky chybí archivní výzkum a práce s nepublikovanými materiály, texty soukromého charakteru. Zčásti proto, že nepracuje s archivními zdroji, ale stranou ponechává i publikované materiály soukromé povahy. Přitom právě tato úroveň by mohla sledované téma analýzy rozšířit a posunout do nového směru. Tím spíš, že jak v případě Masaryka, tak Dmowského pracujeme s aktéry politického života a záměru, jejich veřejně publikované texty jsou koncepčně a argumentačně důkladně promyšlené, často tak v sobě nesou účelově přizpůsobovaný propagandistický záměr, který mnohdy rozostřuje jednoznačný výklad. Autor vidí, s odkazem na francouzského badatele A. Soubigou, Masaryka jako málo teritoriálně ukotveného (s. 33-4). Tuto tezi by snad bylo možné dál rozvést směrem k nejistému zakotvení teritoriálního nacionalismu jako takového (na rozdíl od Dmowského), ale není tomu tak. Masaryk svoji rodnou vazbu naopak stavěl velice vysoko a nejednou k ní odkazoval, aby relativizoval své působení v Čechách a Praze. Ovšem činil tak právě ve značné míře neveřejně, v soukromých rozhovorech. (Tak např. jeho dopis J. S. Macharovi z r. 1894: „... v Praze si nemohu zvyknout ... Můj český cit je docela lokální, tam v koutě moravského Slovenska, kde jsem vyrostl, docela konkrétně pojí se k jistým určitým figurám, zvykům a předmětům.“) Tento příklad však zdůrazňuji i proto, abych na něm demonstroval rovněž dobré stránky autorovy práce s výchozí literaturou. Autor předkládané práce v základu zejména životopisných kapitol pracuje především s biografickými texty, využívá a vymezuje se vůči jejich interpretaci, nad níž si ovšem, jako tomu je v uvedeném příkladu, ponechává nadhled a snaží se o přiměřené obhájení vlastního stanoviska. V polemice se Soubigou tak Scholz jeho, po mém soudu mylnou interpretaci respektuje, ale zároveň koriguje s tím, že předpoklad francouzského autora „je sice pravdivý, nevylučuje však emocionální vazbu k rodnému místu“ (s. 33-34).

Ve svém hodnocení Scholz prezentuje celou škálu otázek, již samotný proces tázání je z pohledu knihy cenný a přínosný. Autor citlivě vnímá nejen podstatné otázky z pohledu děje, ale rovněž z pohledu sledované analýzy. Tato skutečnost svědčí jak o dobré znalosti materie, tak o vnímavém čtení pramenů a orientaci v záměrech obou politiků. Jestliže je na úrovni historického výkladu studie příkladně silná a přehledná, potom spatřuji jisté slabiny v základu hodnocení sledovaných projevů národní identity v životě a díle obou aktérů.

Značnou pozornost ve své koncepci věnuje autor biografickým pasážím, věnovaným Dmowskému a Masarykovi. V případě obou aktérů se jedná o známé osobnosti s důkladně zmapovaným vývojem jejich politické činnosti a aktivity. Na mnoha desítkách stran je popsána životní a politická dráha obou mužů, která, vzhledem k absenci základního výzkumu,

ústí do přehledového kompilačního textu. Lze ocenit autorské úsilí a systematickost, s nimiž Scholz přistupoval k těmto pasážím, jsou zpracované detailně a s pochopením pro silné, uzlové body vývoje politické dráhy. Nicméně z koncepčního pohledu a celkového badatelského záměru se tato práce jeví jako méně efektivní. Především pak z toho důvodu, že se v rámci těchto pasáží ne vždy daří přesvědčivě udržet oprávněnost výkladu „přirozené“ provázanosti politických aktivit s myšlenkovým světem obou politiků. Ideový background politických aktivit vyžaduje zdůvodnění, o něž se v jednotlivých popisovaných fázích autor pokouší, jindy je opomíjí či podceňuje a ponechává jejich uplatnění na víře v návodnou sílu svého popisu a deduktivní schopnosti čtenáře. V popisnosti dějů se přitom nechává strhnout výraznými přesahy, u nichž tento ideový základ absentuje nebo je nepodstatný. Odbočky k estetice, vnímání uměleckého obrazu či strukturaci vědeckých oborů v akademickém díle TGM jsou z širšího pohledu jeho činnosti nepochybně podstatné, nicméně k řešení politického nacionalismu mají jen zprostředkovanou vazbu, kterou se Scholzovi nedaří vždy dostatečně specifikovat. Vzhledem k jiné struktuře práce se zdroji není tento nesoulad tak patrný v pasážích věnovaných R. Dmowskému. Obecně vyznívají masarykovského kapitoly více popisně, působí komplexněji, ale jejich analytické pasáže jsou rozmělněny právě snahou o postižení celostního děje a vývoje a nadměrnou přehledovost na úkor výkladu a snahy o pochopení jednotlivých aspektů Masarykova myšlení. – Tak komentář k Masarykově parlamentní působnosti: „Masarykova parlamentní činnost ve Vídni se nejvýrazněji orientovala na oblast školství a vzdělávání. Masaryk ve svých proslovech tematizoval otázku reformy školství a připomněl důležitost vzniku druhé české univerzity. S ohledem na národní otázku odsoudil ... nesprávnost dohody o česko-německém vyrovnání známou pod názvem punktace. Věnoval se i dělnické otázce, sociálním potřebám hornictva, obraně dělníků před policejním útiskem, nutnosti výstavby lokálních železnic a otázce Bosny, ... Zpochybnil rovněž teze reprezentanta českých Němců Ernesta von Plenera o nemožnosti vytvořit samostatnou českou kulturu ...“ (s. 81) V tomto smyslu rozbor Dmowského přístupu působí silněji v analýze, protože je sevřenější, práce s jeho původními texty nechává přeci jen více vyniknout Scholzovu hodnocení a interpretacím.

Pokud jsem kladně hodnotil celkový záměr a koncepci díla, potom v konkrétním posouzení úspěšnosti autorova postupu musím vznést některé námitky, které by se měly stát i základem pro rozpravu u následné obhajoby práce.

Jestliže jsem konstatoval bohatost práce s primárními publikovanými texty Masaryka a Dmowského, potom musím rovněž zaznamenat jistou závislost na těchto předlohách. Autor vychází jakoby z nitra těchto textů, využívá jejich vlastní argumentace, přejímá ji. Tyto analytické pasáže pak sklouzávají do podoby jakéhosi průvodce po textech TGM a RD, důkladného, věrného, spolehlivého, přehledného, v tom je síla této práce, ale nedostatečnost vidím v otevřeném a jednoznačném zaujímání vlastních hodnotících postojů Scholze. Autor stopuje Masaryka a Dmowského v jejich myšlenkovém světě, snaží se jej věrně postihnout a interpretovat. Méně prostoru, ke škodě věci, již věnuje jejich kritickému zhodnocení a vlastní interpretaci.

Druhou výhradu bych definoval jako omezenost oborového a metodologického přístupu. Scholz se pokusil vytvořit specifický komparativní rámec dvou ideových komplexů. Úspěšnost tohoto záměru podlamují některé okolnosti. Identitotvorné procesy bezprostředně souvisí s dějinami politického myšlení a dějinami idejí. Jejich úspěšné zvládnutí by tak vyžadovalo kombinaci s metodologickými prvky politologie a filozofie. K těmto úrovním se ale autor nedobral. Vidíme tak práci, která je ve svém vyznění rozporuplná. Na straně jedné přesvědčivá ve své popisnosti a přehlednosti, na straně druhé, vzhledem ke zvolenému zadání, nemohla nabídnout na základě jednooborového přístupu plnohodnotné a komplexní řešení.

Jako nejzávažnější slabinu práce vnímám míru reálného srovnání obou myšlenkových světů sledovaných aktérů. Obhájení tohoto srovnání zůstalo spíše v deduktivní rovině, jakoby mělo vyplynout z prováděné paralelní analýzy. Reálné vztahy mezi Masarykem a Dmowským byly značně omezené, jen příležitostné, dalo by se říci účelově příležitostné. Z pohledu srovnávacích dějin idejí je nicméně jejich historická a osobní blízkost nedůležitá. Ale jako takové autor téma nevidí. Snaží se jej vnímat právě na pozadí souvztažného příběhu a aktivit obou osobností, kterážto záměr však ve své podstatě neústí do srovnávací analýzy. Náznaky charakteristiky vztahu těchto myšlenkových komplexů jsou předkládány jen formou hypotézy v samém úvodu díla. – „Masaryk a Dmowski představovali svým světonázorovým založením od počátku rozdílné osobnosti. Masarykův kontinuálně humanistický akcent kontrastoval s Dmowského otevřeně deklarovaným důrazem na národ a národní zájem.“ Jednak je problematické, že samotné základy této teze nejsou dále rozváděny či potvrzovány (humanitní akcent na straně jedné a důraz na národ na straně druhé), především ale postrádám v dalším textu důslednější konzistentní propojení analýzy obou sledovaných komplexů.

Navzdory těmto výhradám považuji práci za hodnotný příspěvek k diskusi o dějinách myšlení, zároveň za text prokazující schopnost autora pracovat samostatně nad úkoly odborného analytického záměru. Z těchto důvodů doporučuji připustit práci k obhajobě.

V Hýskově 29. 5. 2017

Posudek zpracoval

Prof. Mgr. Vratislav Doubek, Dr.